

Research Article

Analyzing live Experiences of Primary Education Students-Teachers in Relation to the Quran Teaching Course in Qom Farhangian University

Razia Mozaffari^{ID}

Department of Theology and Islamic Studies, Farhangian University, Tehran, Iran.
r.mozaffari@cfu.ac.ir

Abstract

The purpose of the current research is to examine live experiences of students-teachers of Qom Farhangian University in Quran teaching course. In this study, qualitative approach and descriptive phenomenological method were applied. The sample statistical population includes students-teachers in the field of elementary in Qom Farhangian University the data was collected using semi-structured interview. The obtained data was analyzed by using Smith proposed method. After conducting the interview and analyzing them, the students-teachers experience of the Quran teaching course, were included in five themes, such as the source and content of the lessons, professors, opportunities, challenges and suggestions as well as fifteen sub-topics. The research results revealed that the experience of students is due to learning to recite Quran, modeling of teacher's ethics and establishing a familiar content related to Quran. Furthermore, their negative experiences or challenges are the lack of Quran teaching methods and the lesson limited times, the teachers teaching methods, the lack of dynamic and liveliness in the class and interpersonal relationships between the students and teachers. Students-teachers presented various suggestions including: the use of young, competent and proficient Qur'anic expert professors in modern teaching methods and allocating more unit courses for teaching Quran in the student's curriculum.

Keywords: Quran teaching, Qom Farhangian University, Primary education, Student-Teachers.

Received: 2023/05/28; **Received in revised form:** 2023/06/16; **Accepted:** 2023/06/19; **Published online:** 2023/06/20

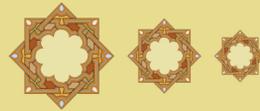
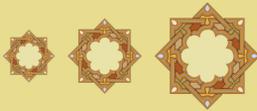
<https://doi.org/10.22034/riet.2023.14277.1184>

© the authors

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>

Publisher: Farhangian university

واکاوی تجارب زیسته دانشجو معلمان آموزش ابتدایی در رابطه با درس آموزش قرآن در دانشگاه فرهنگیان قم

راضیه مظفری

گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. r.mozaffari@cfu.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تجارب زیسته دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان قم از درس آموزش قرآن است. در این پژوهش، از رویکرد کیفی و از روش پدیدارشناسی توصیفی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان قم می‌باشد. اطلاعات با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد. داده‌های حاصل نیز با استفاده از روش پیشنهادی اسمیت، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. بعد از انجام مصاحبه‌ها و تحلیل آنها، تجربه دانشجو معلمان از درس آموزش قرآن، در پنج مضمون اصلی شامل منبع و محتوای درس، اساتید، فرصت‌ها، چالش‌ها، پیشنهادت؛ و ۱۵ زیرمضمون قرار گرفت. نتایج پژوهش از تجارب مثبت دانشجویان به علت یادگیری روخوانی قرآن، الگوگیری از اخلاق استاد، برقراری زمینه انس با قرآن حکایت دارد. همچنین تجارب منفی یا چالش‌های آنان شامل عدم یادگیری روش تدریس قرآن، زمان محدود این درس، شیوه تدریس (غیرفعال) استاد، عدم پویایی و نشاط کلاس و روابط میان‌فردی استاد و دانشجو است. دانشجو معلمان برای رفع چالش، پیشنهادهای ارائه دادند از جمله استفاده از اساتید خبره قرآنی، جوان و مسلط به شیوه‌های نوین تدریس و نیز اختصاص واحدهای بیشتر برای درس آموزش قرآن در برنامه درسی دانشجویان.

کلیدواژه‌ها: دانشجو معلمان، آموزش ابتدایی، آموزش قرآن، دانشگاه فرهنگیان قم.

استناد به این مقاله: مظفری، راضیه (۱۴۰۲). واکاوی تجارب زیسته دانشجو معلمان آموزش ابتدایی در رابطه با درس آموزش قرآن در دانشگاه

فرهنگیان قم. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۴(۲)، ص ۱۰۳-۱۱۸. <https://doi.org/10.22034/riet.2023.14277.1184>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۷؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۳/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۳/۲۹؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰

۱. مقدمه

قرآن کتاب آسمانی است که در روایات اهل بیت(ع) از آن به «مادبه الله» یاد شده است. سفره پر نعمت الهی که انواع بهره‌ها در آن یافت می‌شود و برای گروه‌های مختلف انسان‌ها اعم از عالم فرهیخته یا عامی تازه مسلمان، پیر و جوان، کودک و سالمند و... غذایی فراخور نیاز و راهی برای پیشرفت و تعالی معنوی را دارد. برای بهره بردن از این مائده آسمانی، راه‌های گوناگونی وجود دارد که یادگیری تلاوت آن از اولویت رتبی برخوردار است. یاددهی و یادگیری قرآن اهمیت بسیاری دارد؛ خداوند متعال در سوره «الرحمن» از خود به عنوان معلم قرآن یاد می‌کند: «الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ» (الرحمن، ۱-۲).

یکی از وظایف بسیار مهم پیامبر(ص) که در قرآن کریم بدان اشاره شده، تلاوت و آموزش قرآن به مردم است: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (جمعه، ۲). آن حضرت، صحابه خود را نیز به امر آموزش قرآن تشویق می‌نمودند و معلمان قرآن در نزد ایشان از مقام و منزلتی ویژه برخوردار بودند. چنانچه فرموده‌اند: «بهترین شما کسی است که قرآن را یاد بگیرد و به دیگران یاد بدهد» (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۴۷۳، ح ۱۵۲۴). لکن، اهتمام ویژه مسلمانان نسبت به یاددهی و یادگیری قرآن کریم، در همه ادوار تاریخ، به یک میزان نبوده است. شاید بتوان اوج این اشتیاق و اهتمام را به صدر اسلام و حضیض آن را به دوران قبل از انقلاب اسلامی نسبت داد. رهبر معظم انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «در دورانی طولانی، قرآن در آموزش و پرورش ما مهجور بوده یا اصلاً وجود نداشته است. آن قدیم - زمان کودکی ما - یک چیزهای مختصری بود و بعد به تدریج همین‌طور کم‌رنگ شد و بالأخره حذف شد. بعد از پیروزی انقلاب، توقع این بود که یک کار کارستانی انجام بگیرد. کارهایی هم شده است، لیکن جای حضور قرآن در دوره‌های گوناگون - چه دبستان، چه دبیرستان و چه راهنمایی - واقعاً خالی است. باید فکر بشود. نه به شکل تحمیلی، نه به شکل بیزارکننده و دورکننده؛ بلکه به شکل صحیح» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۲/۱۲).

شایسته آن بود پس از فرمایش مقام معظم رهبری درباره مهجوریت قرآن در آموزش و پرورش، برنامه‌ریزی‌های کمی و کیفی مانند تشکیل معاونت قرآنی، فعال‌سازی شوراهای برنامه‌ریزی در حوزه‌های ستادی و کمیته‌های اجرایی استانی و منطقه‌ای و مدرسه‌ای انجام می‌شد و ضمن برگزاری همایش‌ها و سلسله نشست‌هایی به منظور شناسایی ابعاد مهجوریت قرآن در بخش‌های مختلف آموزش و پرورش، به تبیین کارشناسانه و ارائه راهکارهای مناسب اقدام می‌گردید. با این وجود، اگر

امروز هم وضعیت فعلی جایگاه آموزش و فعالیت‌های قرآنی در بزرگ‌ترین نهاد وزارتی کشور مورد بررسی، نقد و اصلاح قرار گیرد؛ قطعاً می‌تواند منشاء خیرات و برکات فراوانی شود، البته به شرطی که علاوه بر بصیرت، با همت و کار مضاعف نیز همراه باشد (نباتی، ۱۳۸۹). در این میان، ایجاد تحول در نظام تربیت معلم را باید پیش‌نیاز تحقق هر نوع تحولی در نظام آموزشی دانست؛ لذا به نظر می‌رسد که دانشگاه فرهنگیان، نخست با انجام اصلاحاتی در تربیت معلم، می‌تواند گام‌های اساسی در ایجاد تحولات در نظام آموزشی بردارد. همچنانکه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران، راهکار استقرار نظام ملی تربیت معلم و راه‌اندازی دانشگاه فرهنگیان، با رویکرد آموزش تخصصی و حرفه‌ای تربیت‌محور، توسط وزارت آموزش و پرورش، و با همکاری دستگاه‌های ذیربط، به منظور بازمهندسی سیاست‌ها و بازتنظیم اصول حاکم بر برنامه درسی تربیت معلم، با تأکید بر کارورزی و انطباق سطح شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان، در سطح ملی و جهانی، با مقتضیات الگوی برنامه درسی در نظام تعلیم و تربیت و طراحی سیاست‌های مناسب برای ارتقای شیوه‌های جذب، تربیت و نگهداشت معلمان در آموزش و پرورش، پیشنهاد شده است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص ۲۶).

دغدغه رهبر انقلاب نسبت به امر تحول در آموزش و پرورش و تأکیدات و توصیه‌های مکرری که به مسئولین امر در این زمینه داشتند، منجر به تدوین «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» در آذرماه سال ۱۳۹۰ گردید. یکی از اهداف مورد نظر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، «تربیت پرورش‌یافتگانی است که دین اسلام را حق دانسته و آن را به عنوان نظام معیار می‌شناسند و آگاهانه، شجاعانه و فداکارانه برای تکوین و تعالی اخلاقی خود و دستیابی به مرتبه‌ای از حیات طیبه و استقرار حکومت عدل جهانی مهدوی از آن تبعیت می‌نمایند» (همان، ص ۳۰). در ادامه، راهکار ناظر بر این هدف متعالی، «تقویت انس با قرآن در دانش‌آموزان و توسعه فرهنگ و سواد قرآنی با اصلاح برنامه‌ها و توانمندسازی معلمان در راستای تقویت مهارت روخوانی و روان‌خوانی در دوره ابتدایی» (همان، ص ۳۲) آمده است. امید است گفتمان تحوُّلی و فرهنگ تحوُّل‌خواهی و تحوُّل‌آفرینی در تمام سطوح آموزش و پرورش، به ویژه در دانشگاه فرهنگیان حاکم شود تا با بسیج تمام توانمندی‌ها و امکانات، زمینه اجرای سند تحوُّل بنیادین و دستیابی به اهداف انسان‌ساز تعلیم و تربیت اسلامی که مطالبه مقام معظم رهبری از آموزش و پرورش است، بیش از پیش فراهم آمده و آرمان‌های بلند نظام مقدس جمهوری اسلامی در گرو تربیت انسان‌های عالم، متقی، آزاده و اخلاقی، که بالندگی فرهنگی جامعه را به همراه خواهند داشت، در افق ایران ۱۴۰۴ محقق گردد.

۲. اهداف پژوهش

هدف پژوهش حاضر، بررسی تجارب زیسته دانشجو معلمان از درس آموزش قرآن است تا از این طریق، فرصت‌ها و چالش‌هایی که در این درس وجود دارد، روشن شود. ضمن آنکه مشخص شود که این درس تا چه اندازه در توانمندی دانشجو معلمان در تدریس درس قرآن موثر بوده است.

۳. بیان مسأله

بررسی سطح سواد قرآنی فارغ‌التحصیلان دوره ابتدایی نشان می‌دهد که بسیاری از آنها در روخوانی آیات قرآنی با مشکلات بسیاری مواجه هستند. معلمان دوره ابتدایی به ویژه دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی، بهترین نیروی انسانی برای آموزش قرآن در کشور هستند. با وجود توانایی‌های موجود، ضروری است به منظور ارتقای صلاحیت‌های علمی و حرفه‌ای ایشان، نسبت به کیفیت دروس مربوط به آموزش قرآن در دوره تحصیل در دانشگاه فرهنگیان، بررسی و تحلیل‌های لازم انجام شود.

مسأله پژوهش حاضر این است که تجربه زیسته دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی در درس آموزش قرآن چیست؟ و آیا دانشجو معلمان پس از فراگیری این درس، مهارت‌های لازم را برای تدریس صحیح قرآن در مدارس کسب می‌کنند؟

۴. نوآوری پژوهش

براساس بررسی‌های انجام شده، تاکنون هیچ پژوهشی در مورد تجارب زیسته دانشجو معلمان در مورد درس آموزش قرآن، صورت نگرفته است. لذا پژوهش حاضر در موضوع و ارائه محتوای مربوطه، از نوآوری برخوردار است.

۵. روش پژوهش

بررسی تجربه زیسته دانشجو معلمان در قالب پژوهش کیفی و با رویکرد «پدیدارشناسی توصیفی»، از نوع داده‌بنیاد است. روش پدیدارشناسی روشی است که کمک می‌کند تا معنا و ماهیت تجربه‌های زیسته (تجربه مستقیم و شخصی هر فرد) افراد از پدیده‌های جهان را بهتر بدانیم (پروری، ۱۳۹۸). پدیدارشناسی به جهان، آنچنان که به وسیله یک فرد زیسته می‌شود، نه جهان با واقعیتی که چیزی جدای از انسان باشد، توجه دارد و می‌کوشد معانی را آنچنان که در زندگی روزمره زیسته می‌شوند، آشکار نماید (امامی سیگارودی و همکاران، ۱۳۹۱).

جامه آماری پژوهش شامل دانشجویان دختر ورودی سال ۱۴۰۰ رشته آموزش ابتدایی بودند. نمونه‌گیری پژوهش در چهارچوب منطق نمونه‌گیری روش پدیدارشناسی و به صورت هدفمند انجام

شده است. نکته مهم در نمونه‌گیری مبتنی بر هدف آن است که در واقع حوادث و تجارب، هدف نمونه‌گیری هستند، نه خود افراد. بنابراین، حجم نمونه ممکن است تعداد افراد، تعداد مصاحبه‌ها و یا حوادث نمونه‌گیری شده باشد (ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۶). در این پژوهش، پس از مصاحبه با ۱۲ نفر، داده‌ها به اشباع رسید. پرسش‌های اساسی که «پروتکل مصاحبه» را تشکیل می‌دادند و در فرایند مصاحبه براساس گفتگو و تعامل مطرح شدند، بدین شرح بودند:

- ۱) نظر شما در مورد منبع و سرفصل‌های درس آموزش قرآن چیست؟
 - ۲) تدریس استاد به چه میزان در یادگیری آموزش قرآن برای شما مفید بود؟
 - ۳) به نظر شما استاد قرآن باید از چه ویژگی‌های شخصیتی و علمی برخوردار باشد؟
 - ۴) استاد قرآن شما از کدام یک از ویژگی‌های شخصیتی و علمی برخوردار بود؟
 - ۵) فرصت‌ها و چالش‌های این درس را بیان کنید.
 - ۶) چه موانعی برای یادگیری این درس تجربه کرده‌اید؟
 - ۷) زمان اختصاص یافته به این درس چگونه بود؟
 - ۸) چه راهبردها و پیشنهادهای در زمینه سرفصل‌ها، منبع و نحوه تدریس این درس دارید؟
- سوالات پژوهش به کارشناسان ذیربط در حوزه پژوهشی و آموزشی ارائه شد تا از لحاظ روایی و اعتبار سنجیده و پس از اصلاحات و تغییرات لازم، برای مصاحبه استفاده شود. برای درک تجربه دانش‌جو معلم، مصاحبه نیمه ساختار یافته‌ای صورت گرفت که سوالات آن درباره تجربه (مثبت و منفی) آنها از درس آموزش قرآن بود. به منظور رعایت ملاحظات اخلاقی، شرکت‌کنندگان از اهداف و اهمیت تحقیق آگاه شدند و با رضایت کامل در مصاحبه شرکت کردند. به آنها اطمینان داده شد که اطلاعات به دست آمده صرفاً در جهت اهداف تحقیق استفاده می‌شود و در اختیار کسی غیر از پژوهشگر قرار نمی‌گیرد. مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع اطلاعات ادامه یافت. حصول اطمینان از صحت، کیفیت و ارزش درستی داده‌ها، یکی از مسائل مهم تحقیقات کیفی است. اعتباربخشی به پژوهش، به معنای تلاش آگاهانه در جهت حصول اطمینان از تفسیر صحیح داده‌ها است. قابلیت اطمینان به این معنی است که یافته‌ها باید سازگار، منطقی و پیوسته باشد (ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۶). برای حصول اطمینان از اعتمادپذیری داده‌های پژوهش، از روش مطالعه مکرر، مقایسه مستمر داده‌ها، خلاصه‌سازی و دسته‌بندی اطلاعات استفاده شد؛ بدون اینکه داده‌ها آسیبی ببیند. در تحلیل داده‌ها از روش پیشنهادی اسمیت استفاده شده است. اسمیت برای تحلیل داده‌ها، در روش پدیدارشناسی سه روش پیشنهاد کرده است: تولید اطلاعات، تجزیه و تحلیل داده‌ها، تلفیق موردها.

بدین ترتیب که پژوهشگر پس از ضبط مصاحبه‌ها، بلافاصله آنها را گوش دهد و خط به خط، تایپ کند. سپس با مطالعه و مقایسه نوشته‌ها، ابتدا مضامین فرعی را استخراج کند و بعد با ادامه مقایسه و در نظر گرفتن تفاوت‌ها و شباهت‌ها، مضامین اصلی را دربیورد و در نهایت، به همان شیوه و از طریق تلفیق، مضامین نهایی را شناسایی کند (اسمیت، ۱۹۹۵؛ به نقل از: ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۶).

۶. یافته‌ها

پس از تحلیل داده‌های این پژوهش، پنج مضمون اصلی به دست آمد که بیانگر تجارب دانشجو معلمان از درس آموزش قرآن است. این تجارب در رابطه با منبع و محتوای درس، اساتید، فرصت‌ها و چالش‌ها بود. در انتها، دانشجویان براساس تجارب زیسته خود، پیشنهادات راهبردی در راستای بهره‌مندی بیشتر دانشجو معلمان از این درس را ارائه دادند.

۶-۱. منبع و محتوای درس

تجارب مثبت و منفی دانشجویان در این حوزه، در قالب سه مضمون فرعی قرار داده شد:

۶-۱-۱. عدم معرفی منبع مشخص

علی‌رغم آنکه کتاب مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی، ویژه مراکز تربیت معلم، اثر ملکوتی و همکاران (۱۳۹۱)، به عنوان منبع این درس توصیه شده است، اما براساس داده‌های حاصل از تجارب شرکت‌کنندگان روشن شد که منبع مشخصی به دانشجویان معرفی نشده و اساتید محتوای آموزشی را به صورت جزوه در اختیار دانشجویان قرار می‌دادند.

۶-۱-۲. مفید بودن محتوای آموزشی

محتوایی که اساتید این درس به دانشجویان تدریس نمودند، شامل قواعد روخوانی قرآن از جمله شناساندن حروف ناخوانا، علائم و آوای قرآنی، لحن قرآنی و... بوده است که اکثریت قاطع مصاحبه‌شوندگان، از تدریس محتوای مزبور اعلام رضایت کرده و بیان نمودند که با آموزش موارد مذکور، توانستند تا حد قابل توجهی در زمینه روخوانی و روان‌خوانی پیشرفت کنند.

۶-۱-۳. عدم آموزش روش تدریس قرآن

رسالت اصلی دانشجو معلمان، فراگیری دانش و کسب آمادگی برای انتقال دانش به دانش‌آموزان است. هدف از درس آموزش قرآن نیز آن است که دانشجو معلمان ضمن تسلط به روخوانی، روان‌خوانی و قواعد قرآنی، با روش‌های تدریس درس قرآن به کودکان آشنا شوند؛ لکن، گزارشات

دانشجویان حاکی از آن است که علی‌رغم احساس نیاز بسیار زیاد آنها، از این مسأله مهم غفلت شده است.

۶-۲. تأثیر اساتید

براساس داده‌های حاصل از تجارب شرکت‌کنندگان مشخص شد که اساتید نقش مهمی در بهره‌مندی دانشجو معلم از درس آموزش قرآن دارند. مضامین فرعی شناسایی شده در این زمینه بدین شرح است:

۶-۲-۱. روش استاد

اکثریت دانشجویان از تسلط عالی استاد بر مباحث و قابل فهم بودن توضیحات ایشان و اهمیت قائل شدن برای یادگیری دانشجویان اظهار رضایت داشتند و برخی اظهار داشتند که بیان روشن و صریح مطالب توسط استاد، باعث شد هم خودمان مطالب را به خوبی فراگیریم و هم یاد بگیریم که باید مباحث قرآنی را اینچنین توضیح دهیم تا برای شاگردانمان نیز قابل فهم باشد. دانشجویان اما از تدریس استاد که صرفاً به شیوه سنتی و سخنرانی بوده، انتقاد کردند و استفاده مطلق از این شیوه و تدریس خشک و جدی استاد را دلیل فضای کسل و بی‌نشاط کلاس می‌دانستند. در مورد تکالیف عملکردی نیز، دو نظر متفاوت داشتند؛ عده‌ای قائل بر آن بودند که داشتن تکالیف تکراری (پیدا کردن قواعد تدریس شده در هر جلسه در یک جزء قرآن) و اختصاص زمان قابل توجهی از کلاس برای مرور آنها، دارای روندی فرسایشی بوده و برخی این تکالیف را برای سنجش یادگیری دانشجویان و برقراری انس با قرآن، ضروری می‌دانستند.

۶-۲-۲. اخلاق استاد

قریب به اتفاق دانشجویان، استاد خود را آرام، متین و بسیار صبور توصیف نمودند. در کنار این اوصاف، اغماض کریمانه استاد نسبت به اشتباهات علمی دانشجو در پرسش‌ها باعث شده که برخی از رفتار و خوش‌برخوردی ایشان الگو بگیرند. با این وجود، از نظر دانشجویان، ارتباط صمیمانه‌ای بین آنها و استاد برقرار نبود. در این میان، بعضی بر نمره‌محور بودن استاد و عدم انعطاف و ارفاق در نمره نسبت به کسانی که حافظ قرآن بوده و تسلط بالایی بر روخوانی قرآن داشتند، انتقاد نمودند.

۶-۳. فرصت‌ها

دانشجو معلمان در پاسخ به سوالات مصاحبه، به فرصت‌های ایجاد شده در این درس، در جهت رشد سواد قرآنی و معنوی خود اشاره نمودند. این فرصت‌ها عبارتند از:

۶-۳-۱. پیشرفت سطح روان خوانی

دانشجویان بیان کردند که با یادگیری بسیاری از اصول و قواعد روخوانی در این درس، روان خوانی آنها را تا حد قابل توجهی بهبود بخشیده است؛ هرچند تا رسیدن به نقطه مطلوب فاصله دارند. برخی نیز صوت و لحن استاد را در پیشرفت خود در زمینه صوت و لحن، موثر می دانستند.

۶-۳-۲. تاثیر غیرمستقیم بر آموزش قرآن از طریق حل مشکلات دانشجو در قرائت قرآن

با وجود اینکه همه دانشجویان از عدم کسب مهارت در تدریس قرآن شکایت داشتند، اما برخی از آنها معتقد بودند که یادگیری قرائت و رفع اشکالات آنها در روخوانی قرآن، باعث افزایش اعتماد به نفس و توانمندی بیشتر آنها در تدریس قرآن خواهد شد.

۶-۳-۳. انس بیشتر با قرآن

تعدادی از دانشجویان، تکالیف عملکردی را موجب انس بیشتر با قرآن می دانستند و بیان کردند که انجام این تکالیف باعث شد در طول ترم تقریباً ۱۶ جزء از قرآن را روخوانی کرده و این امر در ایجاد انس با قرآن موثر بود.

۶-۴. چالش ها

چالش هایی که دانشجویان در این دوره با آن مواجه بودند، در چهار زیرمضمون قرار می گیرد:

۶-۴-۱. چالش های مرتبط با استاد

بخش عمده ای از چالش هایی که دانشجو معلمان مطرح نمودند، مربوط به تدریس یا رفتار اساتید در کلاس درس است:

۶-۴-۱-۱. عدم استفاده از روش های جدید تدریس

دانشجو معلمان، مهم ترین چالش در این زمینه را عدم به کارگیری روش های جدید در آموزش قرآن توسط استاد می دانستند. امری که باعث می شد کلاس قرآن به کلاسی غیرپویا، جدی، خشک و کسل کننده تبدیل شود.

به عنوان مثال، یکی از دانشجویان بیان می کرد که: «ای کاش استاد ما به جز روش سخنرانی، از روش های جدید و یادگیری مشارکتی نیز استفاده می کرد تا فضای کلاس شاد و پانشاط شود و همه ما با مفاهیم درس درگیر می شدیم. اما در روش سخنرانی، عده بسیاری از دانشجویان، به تدریس استاد توجهی نمی کردند.»

۶-۴-۱.۲. عدم معرفی منبع و عدم رعایت سرفصل‌ها

همان‌طور که اشاره شد، علی‌رغم تدوین منبعی نسبتاً جامع برای این درس که سرفصل‌های آن شامل کلیات و مبانی آموزش قرآن، روش تدریس و روش ارزشیابی پیشرفت تحصیلی است؛ اساتید محترم به دادن جزوه و آموزش قواعد روخوانی و صحیح‌خوانی به دانشجویان اکتفاء نمودند. این امر سبب شد که دانشجویان فقط به یادگیری روخوانی قرآن پردازند و آموزشی در زمینه نحوه تدریس قرآن به دانش‌آموزان نینند. آنها بیان می‌کردند که ما در آموزش قرآن مهارتی را کسب نکردیم و نمی‌دانیم که چگونه مفاهیم قرآنی را برای کودکان آموزش بدهیم.

۶-۴-۱.۳. انعطاف‌پذیری کم نسبت به شرایط دانشجو معلمان

عده‌ای از دانشجویان، الزام استاد مبنی بر حضور دانشجو در کلاس، بیش از ساعت مقرر را عامل مهم دیگری در خستگی و دلزدگی خود از این درس می‌دانستند. عده‌ای نیز چنین بیان کردند که ما با وجود تسلط بر درس قرآن و حفظ قرآن، فقط به دلیل اشتباهات کوچک در آزمون کتبی، از نمره کامل محروم شدیم و خوب بود که استاد محترم در این درس نسبت به نمره دادن به حافظان قرآن انعطاف بیشتری داشته باشد.

۶-۴-۱.۴. عدم توجه صحیح دانشجو در مورد درس آموزش قرآن

عدم توجه دانشجویان مبنی بر اینکه تنها درس مربوط به آموزش قرآن همین دو واحد است، باعث شده بود که عده‌ای از دانشجویان تصور کنند که واحدهای دیگری برای درس آموزش قرآن اختصاص داده شده و آنها در ترم‌های بعدی با چگونگی آموزش قرآن آشنا خواهند شد. این امر احتمالاً به عدم اطلاع استاد مربوطه از تعداد واحدهای مربوط به درس آموزش قرآن در دانشگاه فرهنگیان بوده است.

۶-۴-۲. چالش‌های مرتبط با زمان

از جمله چالش‌های مشترکی که دانشجویان به آن اشاره کردند، عامل زمان بود. همه دانشجویان بیان می‌کردند که در طول دوره دانشجویی ما، زمان کمی به این درس اختصاص پیدا کرده و برخی نیز زمان تشکیل کلاس را نامناسب می‌دانستند. این مضمون، دو مضمون فرعی به شرح ذیل دارد:

۶-۴-۲-۱. زمان اندک

بررسی برنامه درسی بازنگری شده رشته آموزش ابتدایی ویژه دانشگاه فرهنگیان (۱۳۹۹) نشان می‌دهد که تنها دو واحد برای درس آموزش قرآن اختصاص داده شده و این در حالی است که به دروس مطالعات اجتماعی ۴ واحد، ریاضیات ۸ واحد، علوم تجربی ۶ واحد، فارسی ۶ واحد و تربیت بدنی ۴

واحد، اختصاص داده شده است. دانشجویان اختصاص زمان کم به درس آموزش قرآن را چالشی جدی می‌دانستند و اذعان داشتند که بسیاری از دانشجو معلمان حتی در روخوانی آیات قرآن با مشکلات جدی مواجه هستند، چه رسد به روان خوانی، زیباخوانی و مهارت در تدریس قرآن. طبیعتاً در دو واحد، رفع همه این ضعف‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود.

۶-۴-۲. زمان نامناسب

دانشجویان تشکیل کلاس قرآن در ساعت ۸ صبح را به علت خواب‌آلودگی، ساعت مناسبی نمی‌دانستند و معتقد بودند که بهترین ساعت برای کلاس قرآن، ۱۰ صبح است.

۶-۴-۳. امکانات محدود

برخی از دانشجویان کمبود امکانات فن‌آوری دانشگاه در کلاس‌های درس را به عنوان یکی از چالش‌ها بیان کردند.

۶-۵. پیشنهادات و راهبردها

پیشنهادات و راهبردهای دانشجویان برای برون‌رفت از چالش‌های مذکور در قالب دو زیرمضمون قرار می‌گیرد.

۶-۵-۱. پیشنهادات در رابطه با اساتید قرآن

همانطور که بخش عمده چالش‌های مطرح شده از سوی دانشجویان مربوط به اساتید بود، بیشترین پیشنهادات مطرح نیز ناظر به رفتار و عملکرد اساتید محترم است. این پیشنهادات در چند محور قرار می‌گیرد:

۶-۵-۱-۱. نحوه تدریس و کلاس‌داری

نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بین دو متغیر تدریس اثربخش و عملکرد دانشجویان، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در تبیین این رابطه می‌توان گفت که کنش استاد در کلاس درس می‌تواند تاثیر مهمی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان داشته باشد. برخی تحقیقات نشان داده‌اند که استاد با به‌کارگیری متغیرهایی از جمله بیان روشن، استفاده از روش‌های آموزشی متنوع، تسلط بر موضوع درس، خلاقیت و نوآوری، شناسایی تفاوت‌های فردی، لذت بردن از کار با دانشجو، عادلانه رفتار کردن و داشتن رابطه خوب با دانشجو، وضعیتی به وجود می‌آورد که باعث تسهیل در یادگیری می‌شود (جعفریان و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۶۹).

موارد پیشنهادی دانشجو معلمان در این محور عبارتند از:

- استفاده استاد از شیوه‌های نوین تدریس،

- برگزاری کلاس به صورت کارگاهی،
- ایجاد کلاسی جذاب و پر نشاط،
- توانایی در مدیریت کلاس،
- آموزش بازی‌های قرآنی.

۶-۵-۱-۲. ویژگی‌های شخصیتی

نظریه‌پردازان مسلمان که در ادوار گذشته درباره تعلیم و تربیت نظریاتی ابراز داشته‌اند؛ متّصف بودن معلم به صفات اخلاقی نیکو را از اصلی‌ترین ویژگی و صلاحیت‌ها در سیرت فرد به عنوان متولی تربیت و آموزش برشمرده‌اند و همه

این موارد مبتنی بر این اصل است که تلاش برای الهام و کسب رفتارهای مطلوب، باید از طریق شخصیت تکامل یافته استادان حاصل شده و التزام او به رفتار شایسته و پسندیده، ضروری است؛ تا علاوه بر سخنان، در اعمال نیز نافذ و مؤثر واقع شود (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۲۰). یکی از اموری که بر استاد لازم است، اهمیت امر خودسازی، تهذیب و تأدیب نفس است، چراکه اگر قرار است استاد هدایت‌گر و راهنما باشد، باید خودش هدایت شده و ره‌یافته باشد و اساساً عقل سلیم نیز حکم می‌کند که چون هر کسی دارای حبّ ذات است و خویش را دوست می‌دارد، سزاوار است به تربیت و تأدیب خود بیش از دیگران توجه نماید. ضمن آنکه کوتاهی مربی و معلم قرآن در این زمینه، علاوه بر گمراهی خود شخص، گمراهی متربیان را نیز در پی دارد. بنابر فرمایش امیرالمومنین علی (ع): «رَأَى الْعَالِمَ كَانْكَسَارِ السَّفِينَةِ تُغْرَقُ وَيُغْرَقُ مَعَهَا خَلْقٌ؛ لغزش عالم، مانند شکسته شدن کشتی است که سرنشینان خود را غرق می‌کند و خودش هم غرق می‌شود» (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۳۴۳).

دانشجویان معتقدند که دانشگاه فرهنگیان برای درس آموزش قرآن دانشجویان، باید از اساتیدی استفاده کند که از این ویژگی‌های شخصیتی برخوردار باشد: مهربان و خون‌گرم، انتقادپذیر، انعطاف‌پذیر، صبور، گشاده‌رو، خوش‌پوش، جوان، دارای ارتباط صمیمانه با دانشجو.

۶-۵-۱-۳. ویژگی‌های علمی

در پژوهش‌های متعددی، مهم‌ترین ویژگی استاد خوب از نظر دانشجویان، تسلط علمی استاد بر موضوع تدریس بیان شده است (کیخا و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۶۰). اهمیت تسلط علمی استاد بر موضوع تدریس، در مورد درس قرآن اهمیتی دوچندان دارد.

پیشنهادات دانشجویان در مورد ویژگی‌های علمی استادان قرآن عبارت است از: استفاده از ظرفیت شهر قم و دعوت از استادان خبره و با تجربه قرآنی این شهر، برای تدریس درس آموزش قرآن در دانشگاه

فرهنگیان قم؛ آشنا به اطلاعات روز؛ رعایت سرفصل‌ها؛ مسلط به تفسیر؛ توانایی در بیان مباحث قرآنی به صورت کاربردی.

۶-۵-۲. پیشنهادات در رابطه با زمان درس آموزش قرآن

این پیشنهادات در یک مضمون فرعی قرار می‌گیرد:

۶-۵-۲-۱. اختصاص زمان (واحدهای) بیشتر برای درس آموزش قرآن

همان‌طور که در مبحث چالش‌ها اشاره شد، از بین دروس قرآن، اجتماعی، هنر، ریاضیات، علوم تجربی و تربیت بدنی؛ کمترین زمان اختصاص داده شده مربوط به درس آموزش قرآن (۲ واحد) است. دانشجویان ضمن اعتراض به مهجور نمودن قرآن و نگاه حداقلی به درس قرآن در برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان، و با توجه به نیاز خود در رفع مشکلات در زمینه روانی قرآن، عدم شناخت قواعد، و عدم آشنایی با نحوه تدریس قرآن، خواستار اختصاص زمان و واحدهای بیشتر برای این درس شدند تا از این طریق در قدم اول، همه دانشجو معلمان بر روانی و روان خوانی قرآن مسلط شده و در گام بعدی با شیوه‌های نوین آموزش قرآن به کودکان دبستانی آشنا شوند.

جدول ۱- منبع و محتوا، اساتید و فرصت‌ها

مضامین اصلی	مضامین فرعی
منبع و محتوای درس	۱- عدم معرفی منبع مشخص
	۲- مفید بودن محتوای آموزشی
	۳- عدم آموزش روش تدریس قرآن
استادان	۱- روش استاد: تسلط عالی بر مباحث، بیان روشن و صریح مطالب، تدریس به شیوه سخنرانی، تدریس خشک و جدی
	۲- اخلاق استاد: آرام، متین، مضامین اصلی
فرصت‌ها	۱- پیشرفت سطح روان خوانی
	۲- تاثیر غیرمستقیم بر آموزش قرآن از طریق حل مشکلات دانشجو در قرائت قرآن
	۳- انس بیشتر با قرآن

جدول ۲- چالش‌ها

چالش‌ها	۱- چالش‌های مرتبط با استاد: عدم استفاده از روش‌های جدید تدریس، عدم معرفی منبع و عدم رعایت سرفصل‌ها، انعطاف‌پذیری کم نسبت به شرایط دانشجویان، عدم توجه صحیح دانشجو در مورد درس آموزش قرآن
	۲- چالش‌های مرتبط با زمان: زمان اندک، زمان نامناسب
	۳- امکانات محدود

جدول ۳- پیشنهادات و راهبردها

مضامین اصلی	مضامین فرعی
پیشنهادات و راهبردها	<p>(۱) پیشنهادات در رابطه با استادان قرآن:</p> <p>۱-۱. نحوه تدریس و کلاس‌داری: استفاده از روش‌های نوین تدریس، برگزاری کلاس به صورت کارگاهی، توانایی در مدیریت کلاس، آموزش بازی‌های قرآنی،</p> <p>۲-۱. ویژگی‌های شخصیتی: انتقادپذیری، انعطاف‌پذیری، صبوری، ارتباط صمیمانه با دانشجو، خوش‌رویی و خوش‌پوشی</p> <p>۳-۱. ویژگی‌های علمی: تسلط بر تدریس، تسلط بر مطالب و اطلاعات روز، رعایت سرفصل‌ها</p> <p>(۲) پیشنهادات در رابطه با زمان درس آموزش قرآن:</p> <p>اختصاص زمان (واحد‌های) بیشتر برای درس آموزش قرآن</p>

۷. نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر شناسایی تجربه دانشجومعلم‌ان از درس آموزش قرآن دانشگاه فرهنگیان بود که با استفاده از رویکرد تحقیق کیفی با روش پدیدارشناسی انجام شد. نتیجه بررسی‌ها استخراج پنج مضمون بود: منبع و محتوای درس، تاثیر اساتید، فرصت‌ها، چالش‌ها، و پیشنهادات. براساس تجارب مشارکت‌کنندگان، برای درس آموزش قرآن، منبع مشخصی معرفی نشده و به دادن جزوه به دانشجو اکتفاء شده است. محتوایی که دانشجویان در این درس فراگرفتند، آشنایی با قواعد روخوانی و رفع مشکلات روان‌خوانی بوده است. دانشجویان ضمن مفید و ضروری دانستن این آموخته‌ها، از عدم یادگیری نحوه تدریس قرآن به کودکان ناراضی بودند.

دومین مضمون مربوط به تاثیر اساتید بود. یافته‌ها نشان می‌دهد که شرکت‌کنندگان به نقش اساتید و رفتار آنها تاکید ویژه‌ای دارند. رفتار استاد و روش تدریس او در نگرش، باور و یادگیری دانشجویان تاثیر می‌گذارد. اغلب دانشجویان از رفتار و اخلاق استاد خود و وجدان کاری ایشان رضایت داشتند، اما درباره روش تدریس (غیرفعال)، عدم رعایت سرفصل، شیوه کلاس‌داری و روابط میان فردی استاد و دانشجو نظر مثبتی نداشتند. این در حالی است که مطابق دیدگاه طراحی سیستماتیک آموزشی، استاد مهم‌ترین عامل تحقق هدف‌های آموزشی است. استاد می‌تواند نقص کتاب‌های درسی و امکانات آموزشی را جبران کند یا برعکس؛ با ناتوانی در ایجاد ارتباط عاطفی مطلوب، بهترین محیط و موضوع را به غیرفعال‌ترین محیط و غیرجذاب‌ترین موضوع تبدیل کند (شعبانی، ۱۳۸۷). در واقع، عملکرد و ویژگی‌های استاد است که باعث دستیابی به اهداف آموزشی و یادگیری دانشجو می‌شود.

سومین مضمون استخراج شده، بیان فرصت‌ها بود. شرکت‌کنندگان پیشرفت سطح قرآنی و برقراری انس بیشتر با قرآن را از فرصت‌های ایجاد شده در این درس برشمردند.

مضمون دیگر مربوط به چالش‌ها بود. یافته‌ها حاکی از آن است که بیشترین چالش دانشجویان مربوط به اساتید و زمان این درس بود. انعطاف‌پذیری کم استاد نسبت به شرایط دانشجو معلمان، عدم معرفی منبع و عدم رعایت سرفصل‌ها، عدم استفاده از روش‌های جدید تدریس و نیز اختصاص کمترین زمان برای درس آموزش قرآن در برنامه درسی آموزش ابتدایی نسبت به دروس دیگر، از جمله آنهاست. آخرین مضمون استخراج شده به پیشنهادات راهبردی دانشجو معلمان در راستای بهره‌مندی هرچه بیشتر از درس آموزش قرآن اختصاص داشت. این پیشنهادات در دو حوزه مربوط به اساتید و زمان این درس بیان شد. در حوزه مربوط به اساتید، پیشنهادات در سه محور روش تدریس، ویژگی‌های شخصیتی و علمی اساتید مطرح گردید. از جمله: بکارگیری شیوه‌های نوین تدریس توسط استاد، برگزاری کلاس به صورت کارگاهی و ایجاد کلاسی جذاب و پر نشاط و نیز استفاده از ظرفیت شهر قم و دعوت از اساتید خبره و با تجربه قرآنی این شهر برای تدریس درس آموزش قرآن در دانشگاه فرهنگیان قم. در مورد چالش جدی محدودیت زمان برای آموزش این درس نیز دانشجویان پیشنهاد دادند که مانند دروس آموزش ریاضی و علوم و ... واحدهای بیشتری برای آموزش قرآن در برنامه درسی آموزش ابتدایی اختصاص داده شود تا ضمن رفع مشکلات روخوانی و روان‌خوانی آنها، مهارت‌های لازم برای تدریس قرآن به کودکان دبستانی را نیز کسب کنند.

— منابع —

قرآن کریم.

- ابن ابی الحدید، معتزلی (۱۴۰۴ق). شرح نهج البلاغه. قم: انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ج ۲۰.
- ادیب حاج باقری، محسن؛ پرویزی، سرور؛ صلصالی، مهوش (۱۳۸۶). روش‌های تحقیق کیفی. تهران: انتشارات بشری.
- امامی سیگارودی، عبدالحسین؛ دهقان نیری، ناهید؛ رهنورد، زهرا؛ نوری، سعید علی (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیق کیفی: پدیدارشناسی. پرستاری و مامایی جامع‌نگر، شماره ۶۸، ص ۵۶-۶۳.
- انوشه‌پرور، ابوالفضل؛ ستوده، الهه؛ سرشور خراسانی، غلام‌عباس؛ سیف، سید مهدی؛ ملکوتی، سید حامد؛ نباتی، رضا؛ وکیل، مسعود (۱۳۹۱). مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی، ویژه مراکز تربیت معلم تهران. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج‌الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول (ص) با ترجمه فارسی). تهران: دنیای دانش.
- پروری، پیمان (۱۳۹۸). خوانشی نو از روش پدیدارشناسی، بنیان‌های فلسفی، رویکردها و چارچوب اجرای تحقیق پدیدارشناسی. مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۴۴، ص ۸۷-۱۰۶.
- جعفریان، سکینه؛ اوجاقی، ناهید؛ نجفی، حبیب‌الله (۱۳۹۵). مدل علی تأثیرگذاری کنش استاد در کلاس درس، انگیزه پیشرفت و خودتنظیمی بر عملکرد تحصیلی. پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۳(۲)، ص ۶۱-۷۴
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۲/۱۲). بیانات در دیدار معلمان سراسر کشور. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3339>
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت آموزش و پرورش و شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۷). مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس). تهران: انتشارات سمت.
- کیخا، احمد؛ حاجی علیان، نیره؛ محمدی‌مهر، مؤگان؛ دارابی، فاطمه (۱۳۹۷). تحلیل ویژگی‌های استاد خوب از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علامه طباطبائی. مطالعات آموزشی، شماره ۲، ص ۴۸-۶۰
- معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشگاه فرهنگیان (۱۳۹۹). برنامه درسی بازنگری شده رشته آموزش ابتدایی ویژه دانشگاه فرهنگیان.
- نباتی، رضا (۱۳۸۹). ۴۰ گام در اشاعه برنامه درسی قرآن دوره ابتدایی. قابل دسترس در: yun.ir/7uhpbc
- نجفی، محمد؛ نصرتی، کمال؛ حاتمی، مصطفی؛ متقی، زهره (۱۳۹۴). ارتباط سیرت نیکوی استادان با انگیزش تحصیلی دانشجویان. رویکردهای نوین آموزشی، شماره ۲۱، ص ۱-۲۲.